

Vriendenbulletin

Stichting Vrienden van de Stad Groningen

Nummer 112

Maart 2023

Jaargang 38

Voormalige watertoren Noorderbinnensingel Foto Tom van der Meulen

Tschumpaviljoen, Huisplein Foto: van van der Meulen

In dit nummer

Eric Neef, <i>Opvallend onopvallend</i>	3
Pieter Bootsma, <i>Rik van Niejenhuis, de wethouder van het wonen en de ruimte</i>	4
Tom van der Meulen, <i>Betekenis Doelstelling Binnenstad Groningen – toen en nu</i>	7
Pieter Bootsma, <i>Het stadsbalkon</i>	14
Henk Th. van Veen, <i>Een nieuwe serie</i>	16
Activiteiten: lezing prof. dr. Zef Hemel over de toekomst van Groningen	18
Groningana	19

Eric Neef

Op een van de landgoederen in Eelde heeft vlak bij een ingang een Uiltje weer zijn intrek genomen in een oude beuk. Het is even zoeken wanneer je hem wilt zien, maar na enig speuren lukt het de meeste passanten wel. Een gat in een boomstam wordt zo met een schutkleur onopvallend ingevuld. Ik vind het bijzonder dat velen dit onopvallende juist opmerken en positief waarderen. Bij ingrepen in de bebouwde omgeving (optoppen, lege plekken invullen) wordt m.i. niet altijd voldoende rekening gehouden met die omgeving. Geen functionele schutkleur zoals in de natuur, die evengoed opmerkelijk kan zijn, maar laten we zeggen dat ontwerpers liever een Bonte Specht in de boom zouden zien zitten. Dus een gebouw dat qua maatvoering of kleur afwijkt en zo de aandacht op zich vestigt ten koste van de hele gevelrij.

Fouten kunnen worden hersteld. Besteedden we eerder aandacht aan het Hoofdstation en het Stationsplein, nu komt ons stadsbestuur met het plan om de fietsenkelder voor het station te gaan aanpassen, zodat deze Bonte Specht, het Stadsbalkon voor de ingang, gaat verdwijnen. Volgens ons een goed besluit, want zo komt het monumentale station beter tot zijn recht. Of misschien toch niet? In de plannen zou de doorgaande autoroute langs het Verbindingskanaal verdwijnen, gaan de bussen naar de achterkant van het station en zullen er huizen, kantoren en bomen komen op de vrijgekomen ruimte.

Ben benieuwd of er rekening wordt gehouden met de zichtlijnen op het station.

Ondertussen hebben we de begroting van de Vrienden van de Stad voor dit jaar opgesteld en moeten constateren dat in de laatste twee jaren de kosten enorm zijn opgelopen. Daar komt bij dat ons vaste adres voor lezingen, de Groninger Archieven, mogelijk voor langere tijd niet beschikbaar is vanwege een verbouwing. We zijn dus naarstig op zoek naar een vervangende locatie, maar die zal helaas wel duurder uitvallen. Mocht u ons daarbij kunnen helpen met een goede tip, dan houden we ons van harte aanbevolen.

We willen dit jaar graag weer vier keer het Bulletin uitbrengen en twee lezingen organiseren. Voor de eerste (datum en locatie volgen) hebben we prof. dr. Zef Hemel uitgenodigd, die op 24 maart zijn oratie uitspreekt bij de aanvaarding van het hoogleraarschap in de Faculteit Letteren met als leeropdracht Revitalisering en herstructurering van stad en land.

Tot slot: bij dit Bulletin is een brief bijgesloten. Daarin onze vraag om binnenkort uw donatie voor dit jaar over te willen maken. We zullen daar heel blij mee zijn, want zonder uw steun geen waakhond voor de bebouwde omgeving en geen Bulletin met degelijke artikelen daarover! Alvast een mooi voorjaar gewenst. De Krokussen geven weer kleur aan ons leven en dat is wel nodig.

Rik van Niejenhuis, de wethouder van het wonen en de ruimte

Pieter Bootsma

Wonen, fysieke wijkvernieuwing, ruimtelijke ordening, grondzaken, maatschappelijk vastgoed', het zijn naast het wijkwethouderschap van 'Oost' de beleidsterreinen in de portefeuille van de na de laatste gemeenteraadsverkiezingen door de Raad gekozen wethouder Rik van Niejenhuis. Hij heeft veel hooi op zijn vork, denk ik en ik probeer de grenzen van zijn bestuurlijk imperium te ontdekken: "Maatschappelijk vastgoed, dat is zeker het beheer van het gemeentelijk vastgoed." Ik word onmiddellijk gecorrigeerd: "Het gaat ook om het ontwikkelen van gemeentelijke gebouwen. Zo zijn we druk bezig met de voorbereiding van het voorstel aan de Raad voor de bouw van een nieuw muziekcentrum in de buurt van het Hoofdstation ter vervanging van de Oosterpoort. Nog voor de vakantie beslist de Raad", aldus de wethouder. Niet alleen qua omvang lijkt zijn portefeuille een forse klus. Als hij de vroegere burgemeester J. Wallage na zijn aantreden tegenkomt vraagt die hem of hij vijanden heeft. "Neen" is zijn antwoord. "Die gaan nú komen" antwoordt Wallage.

Loopbaan

Van Niejenhuis'roots liggen op het Groningse platteland in Garrelsweer en Tolbert. In de stad studeert hij bouwkunde (Alfa-college en hts) en vertrekt dan naar Amsterdam voor de studie planologie. Nog tijdens zijn studie gaat hij aan het werk op een adviesbureau op het terrein van de ruimtelijke ordening. Hij wordt gedetacheerd bij een tweetal Zuid-Hollandse gemeentes. In 2014 komt hij in dienst van de gemeente Delfzijl. Van Niejenhuis: "Ik had ook kunnen kiezen voor een baan bij een projectontwikkelaar maar ik had meer idee voor de publieke sector. Bij de gemeente moeten diverse belangen tegen elkaar worden afgewogen en dat boeide me meer. Dat zal wel te maken hebben met het feit dat er bij ons thuis aan tafel veel werd gepraat over allerlei maatschappelijke en politieke zaken." In 2020 wordt hij directeur van *Het Groninger Dorp*, een

organisatie die de leefbaarheid van het platteland moet bevorderen. Friesland en Drenthe hebben soortgelijke organisaties. Van Niejenhuis: "Ik kom zelf natuurlijk van een klein dorp en zag welke veranderingen op het platteland plaats vonden en welke uitdaging dat moest betekenen."

De politiek

"In 2014 liep ik het kantoor van de Groningse PvdA aan de Haddingestraat binnen om me aan te melden als lid en al gauw vroegen ze me voor het bestuur. Ik ben in 2019 in de

Raad gekozen. Na de gemeenteraadsverkiezingen van 2022 werd in de fractie afgesproken dat als de partij twee zetels in het college zou krijgen ik voor de tweede zetel zou gaan, ongeacht de inhoud van de portefeuille."

Het zal de partij inderdaad lukken in het college van B&W twee zetels te veroveren en wat meer

is, daarmee verovert de partij ook weer de portefeuille wonen en ruimtelijke ordening die sinds mensenheugenis in sociaaldemocratische handen is. Volgens Van Niejenhuis zit de voorkeur voor deze portefeuille in het dna van zijn partij besloten: het ideaal is de ongedeelde stad waarin de wijken een gemengde bewoning kennen.

Meer publieke regie en minder marktwerking.

‘Een sterke gemeentelijke overheid die de regie pakt over de ruimtelijke ordening’ en ‘minder marktwerking’ zijn opvallende uitspraken in het coalitieprogramma 2022-2026. “We gaan de ontwikkeling van de stad meer in eigen hand nemen” zegt Van Niejenhuis: “ ‘De markt’ met zijn gerichtheid op rendement lost de problemen in de samenleving niet altijd op. Zo levert de markt tegenwoordig heel weinig betaalbare woningen. En denk aan het verdwijnen van de lokale winkels. ‘De markt’ vervangt ze voor winkels van winkelketens. Wij richten een gemeentelijk woonbedrijf op dat het realiseren van betaalbare woningen tot doel heeft. We beginnen een ontwikkelbedrijf dat functies die economisch niet zo rendabel zijn een plek in de stad wil geven. We bouwen het gemeentelijk energiebedrijf uit met het oog op de energietransitie. En we willen de grond meer in erfpacht uitgeven.”

Participatie en inspraak

Het coalitieakkoord voorziet ook dat de grotere rol van de gemeente in het ontwikkelen van de stad de bewoners meer kans biedt op het beïnvloeden van de ontwikkelingen in hun woonomgeving. De wethouder wijst hierbij op de gebiedsontwikkeling waarbij een gebiedsteam van leden, afkomstig uit diverse disciplines, zal zijn betrokken bij het ontwikkelen van een stadsgebied. Het team geeft naar de gemeentelijke ruimtelijke ordening aan wat voor het gebied belangrijk is en bepaalt daarmee de agenda van de ontwikkeling. Het team zal hierbij kunnen zorgen voor de participatie van de bewoners.

Nog steeds verwacht het kabinet de spoedige invoering van de Omgevingswet die de Wet ruimtelijke ordening (de Wro) zal vervangen. Belangrijk uitgangspunt van deze wet is de uitnodiging die de inwoners ontvangen om mee te denken bij de bouwplannen. Welke vorm deze participatie zal aannemen is een zaak van het gemeentebestuur en de bouwer. De regels die de gemeente daarbij wil doen gelden zijn nog steeds niet vastgesteld: de nieuwe participatieverordening is in ontwerp. Hoopgevend over deze burgerparticipatie klinkt de wethouder niet. De bouwer bepaalt hoe hij de

participatie inricht. Van Niejenhuis vraagt zich af of de bouwers wel alles uit de kast zullen halen voor een goede participatie van de bewoners. Mochten ze dat naar het oordeel van het gemeentebestuur niet doen dan heeft de gemeente geen weigeringsgrond voor de toekenning van de omgevingsvergunning voor de bouw van het beoogde project.

De inwoners hebben ook de mogelijkheid in beroep te gaan tegen een door het gemeentebestuur verstrekte omgevingsvergunning voor een bouwproject. Deze situatie doet zich met name voor als de opdrachtgever geen direct bouwrecht heeft doordat zijn project de grenzen van het bestemmingsplan overschrijdt. Hoe ruimer

“We zijn er inmiddels in geslaagd vijf handhavers aan te trekken die de mogelijkheid hebben om een bestuurlijke boete op te leggen”

deze grenzen, des te meer van direct bouwrecht gebruik zal worden gemaakt en des te geringer de mogelijkheid van de omwonenden voor een beroep tegen een gegunde omgevingsvergunning. In het interview met het gemeenteraadslid Hans Sietsma (G.L.) – men leze het decembernummer 2022 van het Bulletin – pleit deze dan ook voor een strak bestemmingsplan voor de binnenstad om de beroepsmogelijkheid zoveel mogelijk in stand te houden. Van Niejenhuis nuanceert deze opstelling: “In het bestemmingsplan gaat het niet alleen om de toegestane bouwhoogte, ook de bestemming van de grond is er in vastgelegd. Een wat ruimtegevender vastlegging van de bestemming zou de transitie, bijvoorbeeld van detailhandel naar wonen of andersom in de binnenstad kunnen bevorderen. Een wat ruimer bestemmingsplan geeft economische ontwikkelingen meer kans en buitenplanse procedures zijn minder gauw nodig voor het verstrekken van een omgevingsvergunning.”

Verdichting

Voor uitbreiding van de stad wordt gestreefd naar *inbreiding*: men probeert de expansie op

te vangen in de bestaande stad. Deze trend valt overal in ons land waar te nemen. Al in de verkiezingsprogramma's van meerdere partijen voor de Groningse gemeenteraadsverkiezing van 2019 wordt gepleit voor het verhinderen van stedelijke bebouwing op het agrarisch land tussen de stad en de nieuw verworven dorpen van de geannexeerde gemeenten Ten Boer en Haren. De wethouder wijst op de wijkvernieuwing van Selwerd: "Hier zal bijvoorbeeld het aantal woningen in een herontwikkeling naast het winkelcentrum van 250 op 450 worden gebracht. De leefbaarheid zal worden bevorderd door het realiseren van meer groen. Langs belangrijke straten als de Eikenlaan wordt de bouwhoogte verhoogd om langs de erachter gelegen straten geleidelijk aan een lagere bouwhoogte aan te houden. Over de plannen is overleg met de bewoners," verzekert de wethouder.

De verdichting van de stad manifesteert zich overigens ook in de openbare ruimte. Het intensieve fietsverkeer en het beslag dat de geparkeerde fiets op de trottoirs leggen roept ergernis op bij bewoners zoals onlangs bleek in publicaties in het Dagblad van het Noorden. Als veroorzaker van de ellende wordt in deze krantenartikelen gewezen op de Rijksuniversiteit die alsmear meer fietsende en parkerende studenten aantrekt. Volgens Van Niejenhuis wordt de overlast door het gemeentebestuur al aan banden gelegd.: "De gemeente is begonnen met het verwijderen van de fietsen buiten de stallingen en fietsenrekken rond de Grote Markt, de Nieuwe Markt en de aanloopstraten. De grenzen van dit gebied zullen steeds verder worden opgeschoven zodat de

concentratie van fietsen naar buiten schuift. De stad is op zoek naar een plek aan de westzijde van de binnenstad voor de aanleg van nog een fietsenstalling, een lastige opgave naar B en W blijkt."

Handhaving

Al jaren blijkt regelgeving de gemeente makkelijker af te gaan dan handhaving van de regels. Dat vergt nu eenmaal personeelsformatie en is dus kostbaar. De partij van de wethouder heeft althans voor een deel van het probleem een oplossing bedacht die is opgenomen in het verkiezingsprogramma van 2022: De PvdA verlangt, naast de gebruikelijke inzet van handhavers, uiterlijk 31 december 2023 de oprichting van een *pandbrigade*, een speciaal team van twintig handhavers dat zorgt voor het handhaven van de verhuurdersvergunning en het opkoopverbod, het achterstallig onderhoud opspoort en 'ons' gebouwd erfgoed beschermt, een verlangen dat de wethouder al voor de uiterste datum weet te bevredigen. Van Niejenhuis: "We zijn er inmiddels in geslaagd vijf handhavers aan te trekken die bij besluit van de Raad van eind 2022 de mogelijkheid hebben om een bestuurlijke boete op te leggen, een boete die bij overtreding onmiddellijk kan worden opgeëist. Dat kunnen forse boetes zijn. We hebben hierbij afgesproken dat de boeteopbrengst zal worden aangewend voor de bekostiging van de pandbrigade. Hoe meer opbrengst, des te meer handhavers zullen worden aangesteld."

De Groningse pandjesbazen kunnen hun borst nat maken.

Betekenis Doelstelling Binnenstad Groningen – toen en nu

Tom van der Meulen

Ruim een jaar geleden schreef Pieter Bootsma in het Vriendenbulletin (nr 107) over het verschijnen van de nota *Doelstelling Binnenstad Groningen* in 1972, waaraan in 1971 de Doeleindennota Binnenstad vooraf ging. Een evenement in bestuurlijk-planologisch Nederland, maar waarom eigenlijk? Wat was het gesternte waaronder de nota verscheen, waren er voorgangers of misschien in zekere zin vergelijkbare documenten die hier of elders een grote invloed uitoefenden? Wat bracht men er toe om hoe dan ook met zo'n document door te komen? En wat is er te zeggen over het vervolg? Heeft de nota in Groningen of elders navolging gevonden met een vergelijkbare impact? Deze vragen hoop ik in het navolgende te bespreken, waarbij de ene keer het antwoord wat definitiever kan zijn dan de andere. Bovenal wil ik de atmosfeer schetsen waarin dit stuk tot stand kwam.

1. Ontwikkelingen in de ruimtelijke Ordening

In de jaren zestig/zeventig van de vorige eeuw stond de ruimtelijke ordening in Nederland volop in de publieke belangstelling. Dat werd door twee dingen bepaald: de Wet op de Ruimtelijke ordening van 1965 en de *Tweede Nota over de Ruimtelijke Ordening* van 1966.

Vóór die tijd was de ruimtelijke ordening geen zaak om wakker van te liggen. Formeel vloeide het idee van ruimtelijke ordenen (in de vorm van uitbreidingsplannen) voort uit de Woningwet van 1901. Na lezing van Auke van der Wouds *Koninkrijk vol sloppen* kunnen we ons een voorstelling maken van de urgentie waarvoor de overheid zich gesteld zag. Voor de eeuwwisseling waren er al wel de nodige initiatieven voor goedkope woningbouw, zo in Groningen o.a. de Bouwvereniging (1851), Werkmanslust (1880) en Werkmanssteun (1886). Deze instellingen hadden ofwel een direct winst oogmerk in termen van een uit te keren dividend, ofwel het doel de woningen te gelegener tijd te verkopen aan de verhuurders. Met de Woningwet (1901) kwam er een nieuw regiem: zogenaamde woningwetwoningen, huurwoningen voor wie zich geen eigen woning kon permitteren, werden ontwikkeld door wat 'toegelaten instellingen' werden genoemd (woningbouwverenigingen/-corporaties maar ook sommige gemeenten). Ze werden gefinancierd

door het Rijk en kenden geen winst oogmerk. Om vorming van sloppen te voorkomen kwam daarbij ook het fenomeen van de uitbreidingsplannen in beeld. Gemeenten boven de 10.000 inwoners werden verplicht dergelijke plannen te ontwikkelen. Met een uitbreidingsplan was het mogelijk tot onteigening over te gaan. Aanvankelijk liep het met de toegelaten instellingen geen storm. In Groningen was de eerste de NV Volkshuisvesting (1908). Met de herziening van de Woningwet in 1921 werd het uitbreidingsplan verbreed van stratenplan tot stratenplan met aanduiding van bestemmingen in hoofdzaken. In het interbellum begon het idee te rijzen dat uitbreidingsplannen (die, conform hun strikte betekenis, niet op de bebouwde kom betrekking hadden maar op het buitengebied dat bebouwd ging worden) in onderlinge maatschappelijke samenhang (werkgelegenheid, forensisme, voorzieningen) moesten worden bekeken. De Eindhovense 'planoloog' De Casseres noemde dit planologie, een discipline die daarmee een plaats opeiste naast de voornamelijk op esthetische criteria gebaseerde landschapsarchitectuur en stedenbouwkunde. In 1930 ontwierp hij het Streekplan voor Zuid-Oost Noord-Brabant. In zijn kwaliteit als streekplandi-recteur botste hij met katholieke krachten die hem 'ontkenning van het streekeigene' en 'heidense moderniteit' verweten. Voor De Casseres was dit einde verhaal, hij emigreerde naar de VS.

In de Tweede Wereldoorlog ontstond de noodzaak om in het kader van de wederopbouw ook binnen de bebouwde kom tot planvorming over te gaan. Uit de door de bezetter ontwikkelde regelgeving ontstond, na een tussenstap van diverse Koninklijke Besluiten met een sterk centralistisch karakter, in 1948 de Wederopbouwwet. Met het naast elkaar bestaan van Wederopbouwwet en Woningwet kwam de gedachte op om tot sanering (en verbetering!) van de nationale regelgeving te komen. Dit resulteerde in de Wet Ruimtelijke Ordening (WRO) in 1965 en aansluitend daarop, als climax, de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening met zijn blokjeskaart (1966). Het Nationale Plan, een uitvinding van de bezetter, werd afgezworen. De WRO zette in op het gemeentelijk bestemmingsplan als de kern van de ruimtelijke ordening: het is het enige plan dat de burger bindt. Plannen van hogere overheden moesten uiteindelijk hun weerslag vinden in een gemeentelijk bestemmingsplan. Voor het buitengebied werden de bestemmingsplannen verplicht, voor de bebouwde kom facultatief.

Met de nieuwe wet verloor de ruimtelijke ordening allengs zijn imago van uitsluitend of voornamelijk een zaak van deskundigen (juristen en ingenieurs) te zijn. De ruimtelijke ordening kwam dicht(er) bij de burger te staan. In deze atmosfeer werden de geesten wakker geschud om niet alles wat 'van bovenaf' werd opgelegd maar voor zoete koek aan te nemen

Over de *Tweede Nota over de Ruimtelijke Ordening* het volgende: onder planologen is die nog steeds een nota 'om blij van te worden'. Duidelijk, handzaam, mooi uitgevoerd, een optimistische ondertoon met evenzogoed nog steeds actuele waarschuwingen op het vlak van milieu. Wel ont-

De blokjeskaart, Tweede Nota RO

Structuurschema hoofdwegen 1966

Structuurplan 1969

Plan Goudappel

brak het de Tweede Nota aan een instrumentarium. De Pkb (Planologische kernbeslissing) waarin het rijk zijn ambities vorm gaf was nog niet uitgevonden. Rijksbeleid vond zijn weg via de contingentering van woningbouw en het regionaal economisch beleid van EZ, het Rijkswegenplan, de spreiding van Rijksdiensten enzovoort. Maar toch heeft de nota veel betekend. Het idee van 'gebundelde deconcentratie' werd alom in den lande overgenomen. Een achteloze zin in de Nota dat men voor het platteland met een gemiddelde bevolkingsgroei van 1% rekening hield bracht bestuurders en inwoners van plattelandsgemeenten in het geweer. En aan de andere kant: de verwachte/beoogde excessieve groei van Groningen (250.000-500.000 inwoners in 2000) bracht de stad (die natuurlijk voor de 500.000 koos!) via de voorgestelde verkeersdoorbraken (van het bureau Goudappel-Coffeng) indirect uiteindelijk zijn Doelstellingennota. Daarover en over Goudappel hierna meer.

2. Ontwikkelingen in de professionele planologie/stedebouwkunde.

In het voorgaande is het woord 'planologie' gevallen. Een term die alleen in Nederland wordt gebruikt. Het is een discipline die zich het beste laat omschrijven als ontwerpen van en reflecteren op ruimtelijke ordeningsprocessen. Evengoed kan men spreken van ruimtelijke bestuurskunde, maar ook stedebouwkunde heeft zijn raakvlakken met planologie, evenals het enige tijd in Eindhoven (TU) gebezigde begrip 'urbanistiek', dat overigens in tegenstelling tot planologie wél elders wordt gebruikt. In de internationale literatuur spreekt men van (spatial/urban/regional/rural) planning. Uiteindelijk gaat het er om of men elkaar begrijpt en dat (b)lijkt wel in grote lijnen het geval te zijn.

In het begin van de twintigste eeuw voer men in het ontwikkelen van nieuwe uitbreidingsplannen voornamelijk op het kompas van bij de opleiding (bouwkunde/architectuur) gepresenteerde buitenlandse voorbeelden, zoals die van Ebenezer Howard (Garden Cities of Tomorrow) en de ideeën van Camillo Sitte, die een 'schilderachtige' stadsaanleg voorstond. Bij grootschalige ontwikkelingen, met een navenante behoefte aan structurering, kwam monumentaliteit in beeld met brede avenues. Dit valt o.a. in Berlage's plan voor Amsterdam-Zuid te herkennen. In Groningen zijn Tuindorp De Hoogte en de Oosterparkwijk voorbeelden van doorwerking van de tuindorpgedachte. Tuindorpen zijn, als niet-zelfstandige nederzettingen, doorontwikkelde concepten van tuinsteden die als zelfstandige nederzettingen nooit goed zijn aangeslagen. Wel staan de grootschalige uitbreidingen van Rotterdam en Amsterdam uit de jaren veertig en vijftig als tuinstad bekend. (Daarentegen is de Rotterdamse wijk Vreewijk, ontwikkeld vanaf 1913, altijd tuindorp blijven heten al vond Granpré Molière, die Berlage als ontwerper opvolgde, Vreewijk vooral een stadswijk, aansluitend bij de rest van Feijenoord.)

Met de genoemde tuinsteden zijn we gekomen bij een werkelijk revolutionaire wending in het stedenbouwkundig denken: het Charter van Athene (1933), opgesteld in een bijeenkomst van stedenbouwkundigen (Congres International d'Architecture Moderne, CIAM) gaf de discipline vleugels. Licht, lucht en ruimte, (dus) open bouwblokken, planning baseren op onderzoek, en ter vermindering van speculatie grond in erfpacht uitgeven in plaats van te verkopen, waren de leidende gedachten. Cornelis van Eesteren, hoofdontwerper van de Amsterdamse tuinsteden en later (1948) hoogleraar in Delft, was, als opvolger van Le Corbusier, een van de spraakmakende figuren in het Moderne CIAM. De invloed van CIAM was wereldwijd.

In het kader van de wederopbouw is in 1946 een memorabele publicatie verschenen, namelijk *De stad der toekomst/De toekomst der stad*, een (ik citeer de ondertitel) 'stedenbouwkundige en sociaal-culturele studie over de groeiende stadsgemeenschap'. Het is een verzameling opstellen geschreven door een studiegroep van 10 personen onder leiding van ir. A. Bos, directeur van Volkshuisvesting van de gemeente Rotterdam. In

deze studie wordt de wijkgedachte, die in de wederopbouwarchitectuur een voorname rol ging spelen, uiteengezet. Uit het 'Ten geleide' van burgemeester Oud: "Wij moeten trachten de wijken, waaruit zij [=de grote stad] is opgebouwd tot zelfstandig leven te wekken [...] Wij kunnen een stad natuurlijk ook in wijken verdelen. [...] Een dergelijke verdeling is een mechanisch proces. Maar men maakt op die manier geen levende organisatie. Denkt men zich de stad uit wijken opgebouwd, dan erkent men het primaire, het eigen karakter der wijk als zelfstandig orgaan".

Met het ontwikkelen van de jonge wetenschap der planologie in Nederland in de jaren vijftig, zestig en zeventig (de eerste hoogleraren in deze discipline hadden doorgaans een sociaal-geografische achtergrond; hun expertise hadden ze opgedaan in het zogenaamd vooronderzoek voor plannen, zoals in de CIAM-doctrine voorgeschreven) kwam de vraag op waarin je nu precies het wetenschappelijk of eventueel het rationele

karakter van planning moet zoeken. Kun je in die termen je bijdrage markeren dan is een plaats in het pantheon der geleerdheid gegarandeerd. Het bieden van een door onderzoek ontwikkelde empirische basis voor een plan bleek uiteindelijk niet voldoende. Met inzichten alleen heb je nog geen richting aangegeven. Wat je nodig hebt zijn doelstellingen, die geven richting. En dat is precies wat de nota *Doelstelling Binnenstad Groningen* in 1972 bood.

Zonder doelstellingen kom je niet tot goede planvorming.

Dit laatste vraagt enige toelichting. De focus van 'verwetenschappelijking' lag in wat we tegenwoordig als de halve beleidscyclus beschouwen, slechts op de stappen 1 en 2. De vraag was: hoe kom je van inzichten en doelstellingen tot beleidsbepaling.

Beleidscyclus:

1. beleidsvoorbereiding	probleemanalyse, formulering doelen, genereren/voorselektoren van alternatieven
2. Evaluatie ex ante	keuze van beoordelingscriteria/voorspellen van effecten, vergelijken van alternatieven, waardering van alternatievenkeuze

3. Beleidsbepaling

Keuze voorkeursalternatief

4. Uitvoering van beleid

5. Evaluatie ex post

Vergelijking beoogde en behaalde doelen, detectie van eventueel niet voorziene effecten, inclusief mogelijke verklaringen voor disconformiteit tussen verwachte en niet verwachte ontwikkelingen/ effecten

De Amsterdamse (VU) planoloog J. Buit stelde zich de vraag hoe het nu precies zit met de verhouding tussen doelstellingen en ruimtelijke uitwerking. "En gegeven het centrale thema [...] wordt het begrip rationeel [= weloverwogen, derden overtuigend wegens goede d.w.z. controleerbare en empirisch onderbouwde argumenten] in strikt beperkte zin gehanteerd nl. in de kontekst van het verband tussen doelstellingen en ruimtelijke voorstellen. Niet de (ir)rationaliteit van de inhoud van het gehele planningsproces, doch slechts de mate van (ir)rationaliteit in het verband tussen doelstellingen en ruimtelijke voorstellen is aan de orde" (contemporaine spelling van JB). Ik kom hier nog op terug. Met de uitdrukkelijke introductie van doelstellingen in het zogenaamde rationele planningsproces werd afgeweken van een begrip van ruimtelijke interventie dat meer of minder bestond uit het ad hoc ruimtelijk faciliteren van maatschappelijke ontwikkelingen/behoefte. Planning vroeg om het maken van keuzes, en dus om doelstellingen om die keuzes te motiveren. De door Faludi en anderen ontwikkelde keuzebenadering in de planning (typerend is de titel van zijn Amsterdamse oratie (1978): 'Planologie en wetenschapsbeoefening', een onmiskenbare gooi naar de 'verwetenschappelijking van de planning') representeerde de nieuwe visie op planning. Maar nu eerst de Doelstelling Binnenstad Groningen.

3. Doelstelling Binnenstad Groningen (Doelstellingennota)

Het Verkeersplan Groninger Binnenstad van Goudappel (binnenstad – in zijn woorden: het stadserf – ontsluiten via tangenten, en doorgaand verkeer uit de binnenstad weren) vond aanvanke-

lijk een gunstig onthaal. Door het Nieuwsblad van het Noorden werd Goudappel uitgeroepen tot 'man van het jaar 1967 voor het noorden'. Maar met name de Studiegroep Binnenstad (vijf architecten, twee musici en twee muziekrecensenten), ook bekend onder de naam Groep Reijenga, die al van zich had doen spreken bij de zogenaamde Harmoniekwestie, kwam met fundamentele bezwaren tegen het plan ("Het aanleggen van een 40 à 50 meter brede verkeersbaan dwars door het 17e eeuwse stadsgedeelte betekent het afsnijden van het kapje van een ei").

Uiteindelijk heeft dat er toe geleid (ik snij hier wat bochten af, in Hajema's *Glazenwassers*, waaraan ik hier veel ontleen, valt het allemaal te lezen) dat het Voorontwerp Structuurplan Binnenstad Groningen (1969), het Verkeersplan Centrum Groningen en het Parkeerplan Centrum Groningen (1970-1975) niet verder in procedure werden gebracht. Nieuw beleid werd ingezet met de Interimnota in de vorm van de Doelendennota (deel 1). Deze nota is opgesteld door het binnenstadsteam: de hoogleraren N. de Boer (stedebouwkundige o.m. betrokken bij de ontwikkeling van Emmen), H.M. Goudappel (verkeerskundige), H. Hertzberger (architect), J.G. Lambooy (economisch geograaf) en een handvol hoge gemeentelijke ambtenaren. In een aanhangsel gaan de externe leden van het binnenstadsteam (dus de hoogleraren tvdm) nader in op een aantal actuele problemen: de Oosterpoortbuurt, het Harmoniecomplex, het Hortusgebied en het preklinisch centrum/academisch ziekenhuis.

Zij distanciëren zich daarbij van hun gemeentelijke medeopstellers: "niet omdat de ambtelijke leden van het team zich moeilijk zouden kunnen verenigen met de ingenomen standpunten, maar wel omdat in verband met de te nauwe

betrokkenheid bij de beleidsvorming een nieuwe, onafhankelijke opstelling van hen niet verlangd mag worden". Blijkbaar was Goudappel, nog wel de instigator van de verkeersdoorbraken van het overgedimensioneerde tangentenstelsel, van dit oordeel uitgezonderd. In de Doeleindennota stond de beleving van de binnenstad als hoogtepunt van stedelijk leven centraal. De raad voor het verkeer en de stedenbouwkundige adviesraad waren unaniem van oordeel "dat het binnenstadsteam op de goede weg is met de Doeleindennota". Toch is de Doeleindennota nooit formeel als beleidsdocument vastgesteld. Op o.a. verzoek van B&W is de Doeleindennota aangevuld met de Maatstavennota (deel 2), die wat meer specifiek op de Groningse situatie was geënt. Uiteindelijk is de Maatstavennota, die niet in de raadscommissie is behandeld met de Doeleindennota gecombineerd tot de nota *Doelstelling Binnenstad Groningen*.

Het waren dan ook alleen de vier hooggeleerden (met als ambtelijk secretaris Henk Pol) die zich auteur konden noemen van de (vervolg)nota Doelstelling Binnenstad Groningen. De nota is in een apodictische stijl geschreven, als een visie op de ideale binnenstad. In die zin is het een observatie die niet uitnodigt tot tegenspraak of relativering. Dat niet een ieder zich de Doelstellingennota eigen kon maken blijkt uit het (niet gehonoreerde) verzoek vanuit de gemeenteraad om een handzame samenvatting. Evenals de Doeleindennota is de Doelstellingennota niet door de gemeenteraad vastgesteld. Besluitvorming vond plaats over het voorstel dat het sluitstuk was van de 22 pagina's dikke brief die B&W bij de nota hadden gevoegd. Daarover in het tekstblok meer (zie eind van dit stuk). Eerst enkele fragmenten uit *Doelstelling Binnenstad Groningen*:

"In deze doelstellingennota worden beginselen ontwikkeld welke kunnen worden gehanteerd bij het opstellen van een stedenbouwkundig plan, dat er op gericht is voor Groningen de meest gunstige voorwaarden en omstandigheden te verkrijgen voor de activiteiten welke zich in stadscentrum en binnenstad moeten kunnen ontplooiën".

"De nota beoogt vooral de problematiek van de centrumontwikkeling vanuit haar achtergronden te belichten en wel zodanig, dat de gemeenteraad

als hoofd van de gemeente daaraan een duidelijk geformuleerde opdracht voor het ontwerpen van een stedenbouwkundig plan kan ontlelen. [...] De doelstellingennota is dus geen ontwerpplan. Wel geeft zij in kwalitatieve zin duidelijk een richting aan. In feite is deze richting echter al bepaald door een beleidskeuze, namelijk door de benoeming van externe deskundigen van wie de opvattingen over de centrumproblematiek bekend waren"

"Doelstelling: het binnenstadsplan beoogt op basis van de richtlijnen (A) een zodanige inrichting van het stadscentrum dat daar de condities (het milieu) geschapen worden waarin zich een vrijblijvende confrontatie met en een passieve zowel als een actieve betrokkenheid op stedelijke activiteiten kan ontwikkelen welke verband houden met: (1) bestuur, rechtspraak, administratie, (2) handel, verzorgende bedrijvigheid, distributie, dienstverlening, (3) cultuurvorming en kultuuroverdracht (4) sociaal leven (5) recreatie, (6) wonen (B) op zodanige wijze dat de bewoners van stad en regio dit individueel en in groepsverband kunnen ervaren als hoogtepunten van stedelijk leven".

Blijkbaar was het voor de opstellers ook lastig de precieze status van de nota helder te krijgen. Er wordt gesproken van een stedenbouwkundig plan (dat geen formele status heeft in de WRO) en ook van een binnenstadsplan (dat verder niet wordt omschreven). In hoofdstuk 2, Het Stedenbouwkundig Plan, komt geen enkele verwijzing naar de planvormen van de WRO voor. De auteurs hebben zichzelf ook als onderdeel van de beleidsvorming opgevat, gelet op de passage over de benoeming van externe deskundigen. Verstrikt in eigen doelstellingen? Raadpleging van de 22 pagina's dikke brief levert overigens wel enige *circumstantial evidence* over de betekenis van de genoemde plannen. B&W, beter op de hoogte van de ontwikkelingen in de planologische wet- en regelgeving dan het binnenstadsteam, noemen als voorbeelden van stedenbouwkundige plannen het structuurplan en het bestemmingsplan in hoofdzaken. Verder laat de brief zien dat B&W zich distantiëren van de gedachte als zou de samenstelling van het binnenstadsteam een bewuste beleidskeuze zijn.

Op het eerste gezicht zou de betekenis van de Doelstellingennota (en daarmee bedoel ik eigenlijk het gezag dat de nota genoot) kunnen worden gezocht in het feit dat in een tijd dat de bestuurlijke cultuur van Groningen zich politiseerde (programcolleges) de Doelstellingennota een monument van objectiviteit was. Opgesteld door een viertal gezaghebbende buitenstaanders, die zich ook nog

eens uitdrukkelijk van het gemeentelijk apparaat hadden gedistantieerd. Dat zou de paradox kunnen opleveren dat niet door participatie in de opstelling van het document maar juist door niet-participatie het document gezag geniet.

Maar voor een groot deel is dat de inkleuring achteraf, ingegeven door de faam die de nota zich uiteindelijk in Nederland verwierf. Hierboven bleek al dat de opstellers zich met hun optreden als schrijvers van de nota beschouwden als onderdeel van het project 'wijziging bestaand beleid'.

Wetenschap werd ingezet als *deus ex machina*. Wat niet weg kon nemen dat de Doelstellingsnota onderwerp was van veel kritiek. Hij verscheen in mei 1972, en een poging van de confessionele fracties in september om Max van den Berg (wethouder ruimtelijke ordening) ten val te brengen resulteerde in diens aanblijven, terwijl de wethouders van ARP, CHU en VVD aftraden; Van den Berg bleef met Niemeijer (CPN)

en burgemeester Buiters het rompcollege vormen. In november, er was weer een voltallig college, werd de Doelstellingsnota (d.w.z. de bij die nota gevoegde brief van 22 bladzijden die besloot met het raadsvoorstel) aangenomen door de gemeenteraad met een stemmen-verhouding van 22 (PvdA, D'66, PSP, CPN) tegen 17 (ARP, CHU, VVD, GPV). Ongetwijfeld zal de uitslag ook voor een deel de persoonlijke weerzin tegen de politieke overlever Max van den Berg reflecteren.

Inhoudelijk laat de Doelstellingsnota zien dat 'het algemeen belang' een multi-interpretabel begrip is. Werd voorheen planning/ruimtelijke ordening opgevat in accommoderende zin, en met een vanzelfsprekendheid die ook de aanleg van bv riolering vraagt, met de Doelstellingsnota wordt duidelijk dat er gekozen moet worden. Dat was in de planningsliteratuur al wel aangekaart en voorzien, maar hier laat de Doelstellingsnota juist in de praktijk zien dat planning kiezen betekent, ook met doorwerking op termijn. Zo is het Verkeerscirculatieplan een rechtstreekse concretisering van de Doelstellingsnota. En, niet onbelangrijk: de Doelstellingsnota heeft de binnenstad (en met name de verblijfskwaliteit ervan, zoals bijvoorbeeld verwoord in "Kaalslag is de vrucht van onverantwoord optimisme") in planologisch-bestuurlijk Nederland op de agenda gezet. Dat heeft ook buiten Groningen

doorwerking gehad. Een binnenstad is niet een zichzelf in stand houdend iets, maar verdient het uitdrukkelijk onderwerp te zijn van beleid. Dit zal Groningen ook geholpen hebben een voorlopersrol te spelen in het doen van een beroep op de zich ontwikkelende regelgeving met betrekking tot stadsvernieuwing. Juist de stadsvernieuwing wordt in de Doelstellingsnota genoemd als een urgente problematiek waarvoor de Doelstellingsnota een eerste beleidskader moet bieden.

Wat de Doelstellingsnota tenslotte uniek maakt is dat er geen stad in Nederland is die op deze wijze (inschakeling gezaghebbende derden, stopzetten bestaand beleid) een koerswijziging in het ruimtelijk beleid in gang heeft gezet. De Doelstellingsnota was een baken, een preambule voor verder te ontwikkelen beleid die zijn gelijke in Nederland niet kende.

4. Na de Doelstellingsnota

Goudappel spreekt in zijn oratie TU Eindhoven (1973) de volgende woorden: "Maar wij zijn nu bijeen en inmiddels is er veel veranderd in de samenleving, het wetenschappelijk onderwijs en, ik zeg het U met nadruk, in de persoon die voor u staat". Een omineuze zin die het nodige doet vermoeden, al noemt hij de Doelstellingsnota niet.

Met betrekking tot doelstellingen-formulering als element in het (rationele) planningsproces komt Buiters, samengevat, tot de volgende conclusies:

- Doelstellingsnota's zijn eerder gericht op consensusvorming dan dat ze een bijdrage in een rationeel planningsproces beogen te zijn.
- Doelstellingen zijn niet eenduidig, achter geformuleerde doelstellingen gaan vaak andere schuil.
- Doelstellingen en ruimtelijke inrichtingsprincipes zijn moeilijk te (onder)scheiden.
- Ondanks de inzet van hulpmiddelen ter verkleining van de afstand tussen doelen en ruimtelijke voorstellen zal het elimineren van de ruimte tussen doelen en ruimtelijke uitwerking toch niet lukken.

In de Groningse Doelstellingsnota wordt niet op enige wijze gerefereerd aan een notie als een 'rationeel planningsproces'. Voor een

beleidsdocument is dat ook niet verwonderlijk. De Doelstellingennota is gericht op consensus – in ieder geval op meningsvorming. En ook worden verwachtingen geschapen voor verdere concretisering in planvorming met stadsvernieuwing op de eerste plaats. En interessant is dat de Doelstellingennota “de problematiek van de centrumontwikkeling [beoogt te belichten] vanuit haar achtergronden”.

Inmiddels realiseren we ons dat doelstellingen geen ‘harde begrippen’ zijn maar een contingent (= niet vast te omschrijven) karakter hebben. Achteraf geïnterpreteerd is de formulering van doelstellingen in de Doelstellingennota in feite geboren uit weerzin tegen te verwachte consequenties van het doorbraakwegenplan van Goudappel. Doelstellingen zijn vaak ook niet concreet, althans niet concreet genoeg om er zich zonder meer een oordeel over te kunnen vormen, maar naarmate de concreetheid van de voorstellen waarin doelstellingen zijn vervat toeneemt, neemt ook de behoefte van betrokkenen toe ‘om er wat van te vinden’.

Overigens was het dezelfde Buit op wie het Groningse stadsbestuur een beroep deed om het Verkeerscirculatieplan (één van de concrete beleidsdocumenten die als doorwerking van de Doelstellingennota kunnen worden gezien) te evalueren. Hier ging het niet om een evaluatie ex ante, maar een evaluatie ex post – zie het schema van de beleidscyclus, eerder in dit stuk.

De planningswetenschap is inmiddels het station van de oriëntatie op beslissingen, keuzes, voorbij. Het besef is gerezen dat het conceptualiseren van planningsprocessen als sequentie van kiezen en afwegen in keuzesituaties niet houdbaar is. Planning, ontwikkeling, bepalen van koersen is ook een zaak van cultuur, van visie op de ruimtelijke inrichting, van het ‘hebben van een verhaal’ waaruit keuzen voortvloeien. Faludi, om hem nog maar eens te noemen, introduceerde in de jaren negentig het begrip planningsdoctrine, en daarnaast zijn er nog tal van andere termen in zwang (paradigma’s, discoursen, planningsculturen etc.) die een meer of minder zelfde strekking hebben. Van het rationele gebouw van de planningswetenschap uit de jaren zeventig staat niet meer overeind dan de herinnering aan ‘hoe het eens was’.

Geraadpleegd: A. Bos e.a., De stad der toekomst/de toekomst der stad; J. Buit, Doelstellingen en ruimtelijke voorstellen; H. van der Cammen en L. de Klerk, Ruimtelijke Ordening; Doelstelling Binnenstad Groningen; M. Duijvendak en B. de Vries (red), Stad van het Noorden; J. Duursma en J. van Geest, Door Vlijt en Spaarzaamheid met Moed uit niet getoogen; Gemeente Groningen 1972/73 Bijlage Raadsverslag nr 152; Luuk Hajema, De glazenwassers van het bestuur; B. Hofman en K. Otten, 50 jaar Lewenborg; H. G. Hurenkamp, Tien grote plannen voor Groningen 1608-1995; H.T. Sira, Een miljoen nieuwe woningen; Tweede Nota over de Ruimtelijk Ordening.

Korte inhoud van de 1972/1973 bijlage raadsverslag nr 152 bij de Doelstellingennota, waarover in november 1972 besluitvorming heeft plaatsgevonden.

Na een terugblik op de voorgeschiedenis gaan B&W in op de Doelstellingennota, waarbij zij aangeven dat daarin geen alternatieven worden gepresenteerd, hoewel zij daar zelf op hadden aangedrongen (evenals de raadscommissie voor de stadsontwikkeling en de volkshuisvesting bij de behandeling van de Doeleindennota; ook de gemeenteraad had zich in die zin bij het verschijnen van de Doeleindennota uitgesproken). Inmiddels is bij het college het besef gerezen dat het hier niet gaat om een concreet plan, maar om beginselen die kunnen worden gehanteerd bij het naderhand op te stellen stedenbouwkundig plan (waarvan het ontbreken een zware wissel trekt op de stadsvernieuwing). Er was dus haast geboden.

B&W betreuren dat zij er niet ten volle in geslaagd zijn om aan de hand van de Doelstellingennota een “werkelijk algemene discussie over de toekomst (verwachtingen) van de binnenstad op gang te brengen”. Bij een aantal onderdelen van de Doelstellingennota maken zij een kanttekening:

1. De samenstelling van het binnenstadsteam is niet een bewuste beleidskeuze.
2. De verhouding tussen binnenstad en buitenwijken zal zo moeten worden gelezen dat het “herbergen van hoogtepunten van het stedelijk leven nooit zal mogen leiden tot verwaarlozing [...] van de kwaliteitseisen voor de opbouw in de buitenwijken”.
3. De ontvolking van de binnenstad zal niet alleen moeten worden gestopt maar de woonfunctie zal er ook moeten worden versterkt. Daarbij dienen conflicterende belangen (bv horeca en wonen) expliciet te worden afgewogen.
4. B&W mikken op de korte termijn op een structuurplan voor de binnenstad als eerste uitwerking van de Doelstellingennota. Daarna volgt een globaal bestemmingsplan voor de hele binnenstad. Een structuurplan biedt de mogelijkheid tot het nemen van een voorbereidingsbesluit om ongewenste ontwikkelingen te voorkomen; met de anticipatiebevoegdheid kan gewenste ontwikkelingen al worden toegelaten.
5. Meer aandacht zal worden gegeven aan het betrekken van de bevolking bij de planvoorbereiding. Ook de inbreng van het bedrijfsleven en andere organisaties wordt op prijs gesteld.
6. Als reactie op de passage in de Doelstellingennota dat het stadscentrum zich vooral als winkelcentrum presenteert merken B&W op dat “andere vormen van economisch leven, zoals handel, diensten, overheid en onderwijs eveneens zeer belangrijk [worden] geacht”. Waarna deze zin: “Wij erkennen dat tal van sociaal-culturele instellingen van betekenis zijn voor het economisch leven van de stad Groningen...”

7. De betrokkenheid op de regio [van deze economische functies] wordt te weinig onderkend. B&W schrijven zelfs: "is niet de kwaliteit van de regio medebepalend voor de aard en het karakter van de stad en vooral het stadscentrum?"
8. Niet alle voorbeelden van minder goede situering (zoals de Martinihal) zijn even gelukkig.
9. Over het gespecificeerd programma van eisen (par 6.2.2.): "Wij achten deze paragraaf belangrijk en betreuen daarom des te meer de uiterst ongelukkige formulering. In een doelstellingennota dient [...] geen kwantitatief en geografisch gespecificeerd programma van eisen te staan, maar wel een kwalitatieve opsomming van een bij de bevolkingsomvang en -samenstelling passend pakket van voorzieningen". Een opvallende reactie, omdat in de Doelstellingennota staat: "Hoewel niet een gespecificeerd programma van eisen voor een stadscentrum gegeven kan worden is het wel mogelijk een bij de bevolkingsomvang en -samenstelling passend volledig pakket van voorzieningen na te streven. Verdieping van het assortiment geschiedt door intensivering; verbreding kan plaatsvinden door grensoverschrijding (het stadscentrum ligt in het ruimere gebied van de binnenstad)".

Er volgen nog zeven bladzijden over financiering, het parkeerfonds, de reikwijdte van de gemeentelijke interventiemogelijkheden, enzovoort. Een aantal opmerkingen in de Doelstellingennota wordt nog eens onderstreept. En weliswaar spreken stedenbouwkundige maxims als veranderbaarheid, meervoudig ruimtegebruik, 'natuurlijke' voorwaarden, herbergzaamheid, korrelgrootte, veelkleurigheid, doordringbaarheid, openheid en bouwmassa, het college aan ("humane stedenbouw"), maar het waarschuwt ervoor daarover in termen van axioma's te spreken, want pas in concrete situaties blijkt welke desiderata haalbaar en passend zijn.

Uiteindelijk valt dit alles op zijn plaats in het raadsvoorstel (verkort):

- Akkoord gaan met doeleinden en uitgangspunten met inachtneming van gemaakte opmerkingen.
- In volgende fasen van het planproces opnieuw de juistheid van de doeleinden en uitgangspunten afwegen.
- Akkoord gaan met instelling commissie inzake de te voeren grondpolitiek
- Instemmen met vorming van projectgroep die belast wordt met het opstellen van een ontwerp-structuurplan en ontwerp globaal bestemmingsplan voor de binnenstad
- Er mee in te stemmen dat het college zich in de periode dat er nog niet een stedenbouwkundig plan is, in te voeren beleid baseert op de doelstellingennota, met inachtneming van daarbij gemaakte opmerkingen.

Het Stadsbalkon

Pieter Bootsma

Zelden kreeg een beeld in onze stad een passender entourage dan het *Peerd van ome Loeks*. Het Stadsbalkon, het plein voor het Hoofdstation waarop het is geplaatst is al net zo *hartstikke dood* als het beroemdste paard van Groningen. Slechts een verdwaalde vreemdeling baant zich moeizaam een weg over het onherbergzame plein, de Groninger weet het te vermijden. Maar ook deze ellende heeft een einde. Op 21 januari jl. kondigden de wethouders Van Niejenhuis en Broeksma in het Dagblad van het Noorden de afbraak van de *betonnen kolos* voor het Hoofdstation vreugdevol aan: "Het heeft zijn functie gehad" zei wethouder Broeksma, alsof het Stadsbalkon ooit als plein heeft gefunctioneerd.

Deze bekering herinnert me aan de strijd die de *Vrienden* vanaf 2004 over het Stadsbalkon met het gemeentebestuur hebben gevoerd. Wat ging er mis dat iets wat evident niet goed was toch werd gebouwd?

De strijd

Door het bestuur van de *Vrienden* is over het plan Stadsbalkon op 3 september 2003 ingesproken bij de Raadscommissie Ruimte en Verkeer: er is kritiek geleverd en er zijn alternatieve oplossingen voorgesteld waaronder een fietsenstalling aan de zuidzijde van het station. Op 3 juli 2004 is door de *Vrienden* een bezwaarschrift ingediend

tegen het door B. en W. ter visie gelegde Stadsbalkon-plan. En op 29 november 2004 hebben de *Vrienden* een bezwaarschrift tegen het verlenen van de monumentenvergunning door het College ingediend. De inzichten van de *Vrienden* en ook van Heemschut staan lijnrecht tegenover die van de gemeente. De gemeente vindt dat met het Stadsbalkon er een echt plein zal ontstaan. Iets dat "het net grondig opgeknapt stationsgebouw vraagt", de *Vrienden* vinden dat er geen sprake is van een plein maar "van een door molshopen omploegd voorterrein". De gemeente vindt dat er een levendig plein/balkon zal ontstaan, de *Vrienden* vragen zich af

wat mensen, "uitgezonderd skateboarders", op de hellingen van het plein te zoeken hebben. De gemeente meent dat het plan past "in de toekomstige stedenbouwkundige ontwikkeling ter plaatse," de Vrienden zien het als een sta-in-de-weg voor toekomstige ontwikkelingen. Waar de Vrienden in het bijzonder bezwaar tegen hebben is dat het monumentale Hoofdstation gedeeltelijk wordt weggewerkt achter het Stadsbalkon: vier van de vijf treden van de trap voor het stationsgebouw verdwijnen onder het Stadsbalkon en de 'flap' van het balkon die tot 4,5 meter boven het maaiveld uitsteekt "doet afbreuk aan het uitzicht op het monumentale Hoofdstation." Hoe anders oordeelt het gemeentebestuur: "Het Stadsbalkon versterkt het aanzien van het stationsgebouw door het als het ware te omlijsten." Wie de betogen

directeur van het Groninger museum was. Het werd me spoedig duidelijk dat hij doelde op zijn uitzicht. Vanuit de torenkamer van het museum zag hij uit op het nieuwe plein. Met moeite slaagde ik er in hem te bepalen bij de reden van mijn komst: ik zou hem interviewen. "Het moet worden afgebroken. Nu!" riep hij. "Dat gaat niet", zei ik. "Het moet eerst zijn geld terug verdienen. Dat zal wel een jaar of twintig kosten." En of het bij die twintig jaar blijft is nog de vraag. Het is nu 16 jaar nadat dit gesprek plaats vond. "We weten wat we willen maar concrete ontwerpen hebben we nog niet" zei wethouder Broeksma in het Dagblad van 21 januari. De heren kondigen een afscheid in etappes van het balkon aan. Eerst wordt de dakconstructie verwijderd. De ondergrondse stalling blijft nog een tijdje.

De Vrienden vinden dat er geen sprake is van een plein maar "van een door molshopen omploegd voorterrein"

van de beide wethouders in het Dagblad-artikel van 21 januari jongstleden leest kan maar tot één conclusie komen: Van Niejenhuis en Broeksma zouden de bezwaarschriften van de Vrienden hebben ondertekend en niet hebben ingestemd met de vertogen van hun collegae van vijftien jaar terug. En misschien vragen ze zich net als wij af, of de gang van zaken van toen niet enige reflectie behoeft in de gemeentelijke gelederen. Waarom was de gemeente niet in staat de plannen te veranderen vanwege de ingebrachte bezwaren die maar al te steekhoudend bleken te zijn? Waarom kon er, zoals dat tegenwoordig heet, niet worden geluisterd? Was de gemeente te ambitieus door zowel een grote fietsenkelder als een levendig plein – een aangename entree tot de stad – in één constructie te realiseren?

Een nieuw plein, wanneer en hoe?

"Weg, weg", het geroep werd ondersteund door heftige armgebaren. Ik had net de kamer van Kees van Twist betreden die ten tijde van het gereedkomen van het Stadsbalkon in 2007

Want waar moet je met de fietsen naar toe? En met de verhuizing van de stalling zijn miljoenen gemoeid. "Dat geld hebben we op dit moment niet", zegt Van Niejenhuis. Over de toekomstige inrichting van de ruimte vóór het Hoofdstation is de meest concrete mededeling van de wethouders dat de drukke Stationsweg deels autovrij wordt. Voor het overige moeten we het doen met de toezegging dat stationsgebied en binnenstad in elkaar zullen "overvloeien" (Broeksma) en er een plein zal komen "waarbij je direct ziet, ik ben in Groningen", aldus Van Niejenhuis. Al met al klinken de gemeentelijke plannen uit de monden van de beide heren nog wat vaag. Vandaar dat we nog maar eens herinneren aan het cultuurhistorisch onderzoek uit 2013 van bureau TAK architecten over het Hoofdstation waarin wordt aanbevolen dat het station weer een op het gebouw gericht voorplein krijgt "als meest belangrijke plek tussen Herebrug en Emmabrug" en de karakteristieke verbinding tussen station en het water van het Verbindingskanaal wordt hersteld. (zie "Onopgeefbaar en herstelbaar" met een interview met Stefanie Weser in Vriendenbulletin 110, sept 2022)

Het Groninger Museum gezien van over het water. Rechts op de achtergrond de toren van de A-kerk

Een nieuwe serie

Henk Th. van Veen

Met deze tekening en foto starten wij een nieuwe serie. De tekeningen, waarvan deze de eerste is, zijn gemaakt door de Groninger kunstenaar Franciscus Hermanus Bach (1865-1956), de begeleidende foto's door onze eindredacteur.

Tekening en foto vereeuwigen een en dezelfde plek in Stad, maar dan met een groot tijdsverschil. We kunnen nog wel even voort met onze serie. Bach heeft talloze van deze tekeningen op locatie gemaakt (bewaard in het Groninger Museum) en Tom van der Meulen is gelukkig bereid gevonden deze gedurende een aantal nummers van gefotografeerde evenknieën te voorzien. Bach was lange jaren docent aan Academie Minerva en heeft zijn stempel gedrukt op generaties van academiestudenten. Niet in benauwd-schoolse zin, maar door de artistieke kracht, persoonlijkheid (imposante gestalte ook)

en eruditie die in zijn lesgeven doorklonk. Die barstten door de voegen van het strenge, nogal behoudende curriculum van gebonden tekenkunst heen waarom de Academie bekend stond. De opleiding kende geen richting vrije schilderkunst. Het zal daarom een schok zijn geweest toen Bach – die zelf trouwens heel goed thuis was in de kunst van het monumentale ontwerp - op zeker moment leerlingen van hem mee nam naar buiten de stad om daar, samen met hem, *en plein-air* te schilderen. Dit ploegje zou kort daarna het hart van De Ploeg vormen, de schildersclub die het landschap zo hoog in het vaandel had staan.

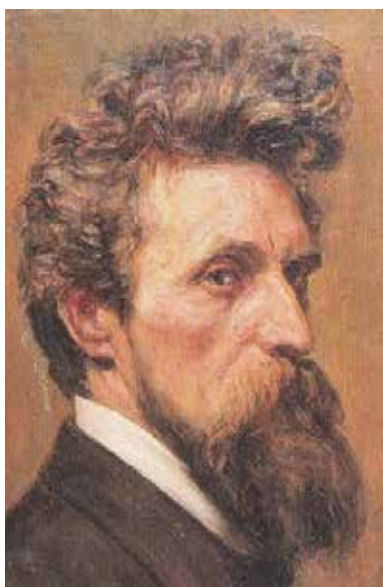
Het v.m. Groninger Museum en de toren van de A-kerk, gezien vanaf de Eelderbrug. Van de universiteitstoren, waarvan de bekroning in het zonlicht schittert, had Bach nog geen weet.

Een voorman als Johan Dijkstra bleef zijn hele leven vol geestdrift en bewondering terugdenken aan wat hij van zijn leraar had opgestoken. Jan Altink en Jan Van der Zee bleven niet bij Dijkstra achter in hun lof voor deze grote voorganger. We kunnen veilig stellen dat er zonder Bach geen De Ploeg was geweest.

Voor Bach zelf was het buiten schilderen en tekenen al staande praktijk, bij het tekenen vaak zelfs letterlijk, zoals een getekend portret van hem door Dijkstra vastlegt. Hij doorkruiste de stad en buiten de bebouwde kom trok vooral het 'lommerrijke' hem aan, wat nog duidelijk de negentiende-eeuw in hem verried. Pas De Ploeg zou echt het Hogeland ontdekken (en Drenthe vaarwel zeggen ...) Moderner was al wel dat Bach zijn tekeningen en olieverfschetsen niet maakte als voorstudies voor atelierstukken. Het waren zelfstandige werkjes, met vaart en in brede, rake toetsen en lijnen uitgevoerd, in hun manier van doen verwant aan een Breitner en een Isaac Israëls. Moeilijk te bepalen is hoe Bach zelf dit werk zag in relatie tot de verdere genres die

hij als kunstenaar beoefende, vaak in opdracht en om den brode (het docentenloon was karig). Het staat veraf van bijvoorbeeld de vele kruiswegstations die hij als katholiek schilder gevraagd werd te maken voor kerken in het noorden van Nederland. Ook de talrijke portretten die Bach maakte, veelal van Groninger notabelen en hoogleraren, zijn, misschien niet verrassend, stijver dan zijn landschapjes en stadsgezichten. Helemaal omdat hij die portretten nogal eens postuum en dus naar foto's moest schilderen. Wanneer hij vrienden en collega's vereeuwigd breekt wel meer de spontane toets door die we uit zijn 'vrije' werk kennen. De indruk is kortom dat hij zich in dit vrije werk ontdaan voelde van het keurslijf waarin kerk en burgerij hem dwongen. Het is de vraag hoe Bach het naar buiten trekken met zijn leerlingen zag binnen zijn leraarschap aan de Academie. Liet hij hen buiten werken omdat hij hun ook de vrijheid wilde laten voelen die hij zelf daarbij ervoer? Of vond hij dit buitenonderwijs niet in strijd met de meer gereguleerde academische binnenwereld, ja daar zelfs eigenlijk wel in passen (al behoorde het er de facto nog niet toe)? Misschien

toch meer dit laatste. Aan de tekeningen die deze serie zullen gaan vullen, zult u kunnen zien dat onder het spontane en schetsmatige handschrift van Bach altijd een duidelijke compositorische en ruimtelijke indeling ligt. In het vlak houden de verticalen en de horizontalen elkaar steeds in evenwicht en de ruimte in zijn tekeningen kent duidelijke 'plans'. Verder is de trefzekerheid van Bachs teken-trant zo sterk dat deze niet goed denkbaar is zonder een decennialange academische oefening. Maar evident is dat Bach niet, zoals nogal wat van zijn collega kunstacademieleraren, in het academisme is blijven steken. Anders had hij de later Ploegers ook niet kunnen inspireren.

Franciscus Hermanus Bach, Zelfportret

de tekeningen gedateerd en van sommige van hen kan de datum ruwweg worden vastgesteld doordat een bepaald gebouw er nog niet op staat. Van de meeste bladen is echter niet bekend wanneer precies zij getekend zijn, we weten dat Bach lang met zijn stadsgezichten is doorgegaan. In combinatie met de foto's wordt duidelijk hoe ingrijpend de weergegeven plekken, aardig genoeg vaak ook onbekendere hoekjes van Groningen, sinds de tijd van Bach zijn veranderd en hoe fascinerend dat gegeven is. De tekeningen hebben veelal een vrij fors formaat, zo'n 20 bij 30 cm, en zijn gedaan in grafiet, krijt of houtskool.

De grote leesbaarheid van de tekeningen maakt dat zij ook topografische interessant zijn en daarmee zeer geschikt zijn voor onze serie. Soms zijn

Met dank aan het Groninger Museum voor de foto's van de tekeningen en de toestemming deze in ons bulletin af te drukken.

Activiteiten

De smalle weg naar het duurzame noorden

Op woensdag drie mei aanstaande zal prof. dr. Zef Hemel, hoogleraar aan de Faculteit der Letteren, voor ons een lezing houden. Zijn leeropdracht luidt Revitalisering en herstructurering van stad en land, in het bijzonder Fryslân en Groningen. De titel van zijn nog te houden oratie is 'De smalle weg naar het duurzame noorden'. Hemel neemt ons mee in zijn zoektocht naar de toekomst van Groningen, ingebed in het rijke verleden en eigenheid en de rol van de stad hierin.

Waar: Immanuelkerk, Overwinningplein 1
Wanneer: woensdag 3 mei
Tijd: 19.30 uur.

BOEKHANDEL GODERT WALTER

oude ebbingestraat 53 - 9712 hc groningen - 050 - 312 25 23 - info@godertwalter.nl - www.godertwalter.nl

Alle boeken over Groningen ook op: www.groningerboeken.nl

Freerk J. Veldman, Lieke Veldman-Planten: Barok in Groningen 1650-1750

€ 34,95

Bij 'barok' zal niemand dadelijk aan Groningen denken. Maar Barok in Groningen is wel degelijk een begrip. In de tweede helft van de zeventiende en de eerste helft van de achttiende eeuw zijn belangrijke barokke ontwerpen tot stand gekomen: torenbekroningen, kerkmeubilair, interieurs van borgen en stadswonhuizen, met daarin portretten, maar ook voorbeelden van historieschilderkunst. De vele illustraties in Barok in Groningen laten een indrukwekkende wereld van pracht en praal zien. Hoewel nog maar enkele borgen bewaard zijn gebleven en stadswonhuizen door veranderingen in smaak en mode vaak van hun barokke inrichting zijn ontdaan, is nog verrassend veel uit deze bloei-periode overgebleven. Daarvan geeft Barok in Groningen een overtuigend beeld

Universiteitsmuseum Groningen: Panorama van de wetenschap

€ 30,00

De Groningse universiteit is opgericht in 1614. Ruim vier eeuwen onderwijs en onderzoek lieten hun sporen na: in de loop der jaren is de verzameling academisch erfgoed van het Universiteitsmuseum Groningen uitgegroeid tot een van de mooiste en grootste museale collecties van het noorden en een van de grootste wetenschappelijke collecties van heel Nederland. Het museum beheert ongeveer honderdduizend objecten. Zij vertellen het verhaal van de Groningse universiteit en laten de ontwikkeling van alle takken van de wetenschap zien. Ongeveer honderd van die objecten zijn uitgelicht in het nieuwe boek Panorama van de wetenschap. Het bevat de verhalen over deze wonderlijke, vernuftige en zeldzame museumstukken.

Niek Berendsen: Achter de Koezen

€ 35,00

Ga mee op een culinaire reis door Noord-Nederland en beleef in dit prachtige kookboek de verrassende verscheidenheid van de Groningse keuken. Ontdek bekende klassiekers zoals de Groninger Mosterdsoep. Dankzij dit boek vol spectaculaire foto's en reisverslagen langs Groninger ondernemers, bijvoorbeeld Groninger nagelkaas uit Winsum en Groninger koek uit Bierum, maak je de lekkerste Groningse recepten. Het perfecte cadeau voor elke keukenprins of -prinses! Gebonden uitgave gedrukt op kwalitatief papier.

Hans T. Bakker: De Pastorie te Hornhuizen

€: 15,00

Geschiedenis en bewoning van 1343 tot 2022 van de Pastorie te Hornhuizen. De huidige pastorie is in 1886 opgetrokken op de fundamenten van de Oude Pastorie. In dit boek wordt de geschiedenis van de twee predikantswoningen en hun bewoners beschreven tot het moment waarop de ontkerkelijking het noodzakelijk maakte om de kerk van Hornhuizen over te dragen aan de Stichting Oude Groninger Kerken en de pastorie te verkopen (1987). De huidige bewoners, Hans Bakker en zijn vrouw Aafke, geven een gedetailleerde beschrijving van het gebouw en de pastorietain.

Groninga

Stichting Vrienden van de stad Groningen

De Stichting Vrienden van de stad Groningen is opgericht in 1984. We zetten ons in voor de ruimtelijke kwaliteit (belevingswaarde, gebruikswaarde, toekomst- waarde) van de stad Groningen. We vragen aandacht voor het historisch karakter van de gebouwde en ingerichte omgeving, voor zover dat de belevingswaarde ondersteunt.

Middelen die we inzetten: bijdragen aan meningsvorming over architectuur en openbare ruimte door middel van lezingen, debatten en excursies. Daarnaast participeren (mogelijk in overleg met andere partijen) in beleidsprocedures (overleg, zienswijzen, eventueel bezwaren bij gemeentelijk ruimtelijk beleid en het beleid van andere overheden).

We richten ons op de binnenstad maar geven daarnaast ook aandacht aan de stad Groningen als geheel en de ruimere context van de stad.

Hoe wordt u donateur?

U kunt u als donateur van de Vrienden van de stad Groningen opgeven bij bovenstaand correspondentieadres of via de website.

website: www.vriendenstadgroningen.nl
e-mail: info@vriendenstadgroningen.nl

Bank: NL06 INGB 0000 4473 73

Minimum donatie
€20,00 per jaar

Colofon

Bestuurssamenstelling

R.C.E. Neef (voorzitter)
C. J. A. Wessels, (secretaris)
G.J. Schouten (penningmeester)
P. J. E. Bootsma
A.E. Brouwer
K. Jonkman
E. M. Meisner
T. van der Meulen
P. H. Pellenbarg

H.Th. van Veen

Redactie:

P. J. E. Bootsma
T. van der Meulen
P. H. Pellenbarg
H.Th. van Veen

Ontwerp en vormgeving:
MOTTOW, martijn otto wolf

Redactieadres:

H.W. Mesdagplein 6
9718 HR Groningen
Tel 050 5890776
meulen1@xs4all.nl

Kopijdatum nummer 113:
29 mei 2023